

A párhuzamos szövegek alkalmazási lehetőségei a fordításban és a fordításoktatásban

Jóó Etelka

A fordítástudomány egyre nagyobb érdeklődéssel fordul a párhuzamos szövegek felé. Egyre több kutató és gyakorló fordító ismeri fel, hogy ezek a szövegek segédeszközként szolgálhatnak a szótárak, kézikönyvek mellett, ugyanakkor a terminológia gyűjtésének is forrásai lehetnek. A szótárak ugyanis sokszor már megjelenésük pillanatában elavultak, és nem adnak felvilágosítást a legújabb nyelvi fejleményekről. Ezért fontos, hogy a fordítók gyűjtsék és használják ezeket a szövegeket, melyekből nemcsak a szójelentést, hanem az egyes célnyelvi szövegfajták konvencióit is kiolvashatják. A globalizálódó világ és az európai integráció folyamata magával hozza a párhuzamos szövegek mind nagyobb elterjedését. Gondoljunk csak a nemzetközi cégek több nyelven megfogalmazott körleveleire, vagy az Európai Unió dokumentumaira, propaganda-anyagaira. Ezek a szövegek új kihívást jelentenek mind a nyelvtudomány, mind a fordítástudomány számára. Ebben a tanulmányban a párhuzamos szöveg fogalmát, fajtáit, kutatásának helyzetét és alkalmazási lehetőségeit szeretném röviden bemutatni. Gyűjtőmunkám során elsősorban magyar és német szakirodalomra támaszkodtam.

1. A párhuzamos szöveg fogalma és fajtái

A párhuzamos szöveg (Paralleltext) nem egységes fogalom. Mind a német, mind a magyar szakirodalomban sok területen és sokféle értelemben használják, melyek közül csak néhányat sorolok fel: bibliakutatás, bibliamagyarázat, egiptológia, latinoktatás, idegennyelv-oktatás, szövegalkotás (németül „Kreatives Schreiben”), interkulturális kommunikáció.

A **fordítástudomány**ban is többféle értelmezés létezik. A korpusznyelvészet, mint a fordítástudomány egyik részterülete, **tágabban** értelmezi, és **a fordítást**, tehát a célnyelvi szöveget nevezi párhuzamos szövegnek a forrásnyelvihez képest (Wilss 1996, Kohn 1999, Klauudy 2001a, 2002). A **szűkebb** felfogás egyik képviselője, Kvam (1998) szerint azok a szövegek tekinthetők párhuzamos szövegeknek, amelyeknek **azonos a kommunikációs intenciója**, azaz ugyanazon szándékkal íródtak, **ugyanarról a témáról** szólnak, és **ugyanolyan funkciót töltenek be** az egyes kultúrákban, **de egymásnak nem fordításai**.¹ Hasonlóan fogalmaz Göpferich (1998: 184), de az ő definíciójában hangsúlyt kap az azonos szövegfajta-hoz való tartozás is:

„A párhuzamos szövegek különböző nyelvű szövegek, melyeket eredetileg a mindenkori nyelvükön (leginkább kompetens anyanyelvi szerzők) fogalmaznak, melyek tehát egymásnak nem fordításai, de lehetőleg hasonló témával foglalkoznak, és kommunikációs funkciójukban megfelelnek egymásnak, azaz ugyanazon szövegfajta-hoz tartoznak.” (Göpferich 1998: 184, ford. Joó E.)²

A magam részéről a szűkebb felfogást, tehát a két utóbbi definíciót fogadom el, s ebben az értelemben fogom használni a fogalmat.

A párhuzamos szövegek definiálásával és besorolásával sokan foglalkoztak már, csak néhányat említek: Holz-Mänttári (1984), ő a szűkebb értelmezés híve, és Wilss (1996), valamint Kohn (1999), akik megengedik a tágabb értelmezést is, tehát fordításokat is vizsgálnak párhuzamos szövegekként.

A párhuzamos szövegek **helye** a fordítástudomány rendszerén belül az **alkalmazott fordítástudomány** területére esik: a fordító munkáját segítő eszközök, mint szótár, lexikonok, szakkönyvek, fordítói segédletek között említik (Snell-Hornby et al. 1998:184).

2. A párhuzamos szövegek kutatásának helyzete

Hazánkban szinte fehér foltnak számít ez a terület. Néhány, az euronyelvről szóló cikken (Révay 2000), Ajtay-Horváth (2002) és a magam cikkein kívül (Joó 2003, 2004) nem találtam mást a szakirodalomban.

Német nyelvterületen már több éve folynak ilyen irányú kutatások, itt főleg Reiss (1977), Spillner (1981), Reiss és Vermeer (1984, 1991), Göpferich (1995), Wilss (1996) és mások könyveire, tanulmányaira gondolok. A párhuzamos szöveg fogalma, vagy a párhuzamos szövegek összehasonlítása mint téma ezekben a művekben három szempontból merül fel. Ezek a pontok szorosan összefüggnek egymással, különösen az (a) és a (b) pont.

- (a) a **szaknyelv-kutatással** kapcsolatban (Göpferich 1995, Baumann /Kalverkämper 1992, Soellner 1980);
- (b) **általában a szövegfajta, illetve a különböző szövegalkotási konvenciók** és a célnyelvi szöveg megformálásának összefüggése kapcsán (Reiss / Vermeer 1984, 1991, Spillner 1981);
- (c) a **fordításdidaktika** szempontjából (Holz-Mänttári 1994, Wilss 1996).

2.1. Szaknyelv-kutatás

A szaknyelv-kutatásban párhuzamos szöveggé funkcionálnak a tankönyvek és a tudományos folyóiratok cikkei. A párhuzamos szövegek segítséget nyújthatnak egyrészt a terminológia kialakításában, másrészt a szövegfajta-konvenciók megismerésében. Az egyes nyelvekben ugyanis nagyon eltérők lehetnek ezek a konvenciók, pl. a francia-német tudományos-technikai szövegek esetében, ahogy erre Soellner (1980:199) is felhívja a figyelmet, s a fordítónak helyenként igen erőteljesen be kell avatkoznia a forrásnyelvi szövegbe, ha meg akarja őrizni a tartalmi invarianciát.

2.2. A szövegfajta-konvenciók és a szövegalkotás szempontjai

Spillner (1981) tanulmányában a párhuzamos szövegek összehasonlító vizsgálata mutat példát, s eljárását a „kontrasztív textológia” részének tekinti. Szerinte a fordítástudománynak több figyelmet kellene fordítania erre a kérdésre, mert a különböző nyelvek, kultúrák szövegalkotási szabályaiból következtetéseket lehet levonni az egyes szövegfajták konvencióira vonatkozóan. Francia–német–osztrák házassági hirdetések elemézve mutatja be, hogyan befolyásolják a fordítást a szövegfajta-konvenciók. Házassági hirdetésen ebben az esetben nem a partnerkereső hirdetések kell érteni, ahogy ez Magyarországon szokás, hanem azt, amikor a házasulandók, vagy például Franciaországban azok szülei (éppen itt van a konvenciók közötti egyik eltérés) az újságban közzéteszik a házasságkötés szándékát és időpontját, vagy annak megtörténtét. Akár német-osztrák viszonylatban is nagy eltérések lehetnek, ezért sokat segít, ha párhuzamos szövegekből tájékozódik a fordító az egyes nyelvi cselekvések különbségét illetően.

Reiss és Vermeer (1991) szerint a szövegfajták és szövegalkotási konvenciók ismerete segíthet a fordítónak a fordítási stratégia megválasztásában, melynek segítségével aztán a célnyelvi szöveg képes megfelelni a skoposnak, (a fordítás céljának), illetve a célnyelvi olvasó elvárásainak. A szövegértés szempontjából a szövegfajta-konvencióknak három funkcióját különbözteti meg:

(a) **felismerő szignál**, (Erkennungssignal), pl. a (rég) német ételreceptek kezdőformulája: „*Man nehme...*” (magyarul: „Végy...”), melyről mindenki rögtön tudta, hogy melyik szövegfajtaról van szó.

(b) **elvárásokat kiváltó funkció** (Erwartungsauslöser), amely tulajdonképpen az elsőből következik. Ha az olvasó-hallgató felismert egy szövegfajta, máris támadnak bizonyos elvárásai, elképzelései a szöveg folytatását, tartalmát, megformáltságát illetően. Egy gyászjelentésnek, egy ételreceptnek, egy mesének vagy egy meghívónak megvannak a maga szövegalkotási konvenciói, melyek azonban nem feltétlenül egyeznek a célnyelviekkel. A fenti példánál, az ételreceptnél maradván meg kell jegyezni, hogy mindkét nyelvben változtak a konvenciók: a németben már nem használatos a kötőmódú alak, hanem többes szám 1. személyű igealakot, vagy egyszerűen infinitívust használnak. A magyarban többes szám 1. személyű, kijelentő módú, esetleg felszólító módú igealakok állnak a szakácskönyvekben. Ha a szövegfajta-konvenciókat nem ismeri a fordító, jobb esetben nevetést, rosszabb esetben bosszankodást vagy megbotránkozást válthat ki a célnyelvi olvasóból. Reiss/Vermeer szerint kisebb bűnnek számít, ha az ember nyelvi hibát ejt, mintha megsérti a befogadó elvárásait.

(c) **vezérlőszignál-funkció** (Steuerungssignal). Ez különösen olyan esetekben játszik szerepet, amikor ugyanaz a mondat más szövegfajta-hoz vagy szövegtípushoz is tartozik. Reiss és Vermeer (1991:190) a következő mondatot hozza példának: „Dies ist einer der besten Filme, die in den letzten Jahren in Deutschland gedreht worden sind.”³

Ha ez egy filmkritikában áll, mely a szövegfajta közül a recenziókhöz tartozik, szövegtípus szerint pedig informatív, akkor egészen másképp érti az olvasó, mintha ugyanez a mondat egy reklámban állna (szövegfajta: filmreklám, szövegtípus: operatív). A második esetben ugyanis az olvasó érzékeli a szöveg

rábeszélő karakterét, és nem fogja a „legjobb film” kifejezést megbízható információnak tekinteni. A szövegfajta ebben a szituációban szabályozó, vezérlő funkciót látott el a megértésben.

Minden fordításnál felmerül a kérdés: megmaradhat-e ez a hármaskör a célnyelvi szövegben? A válasz attól függ, milyen mértékben felelnek meg ezek a konvenciók a célnyelvben: ha teljesen, akkor csak ún. „nyelvi fordításra” van szükség, ha részben, vagy egyáltalán nem, akkor a fordítónak a Reiss és Vermeer szerint a forrásnyelvi konvencióhoz kell igazodnia. Van még egy lehetősége: új konvenciókat is bevezethet, melynek következtében a szöveg expresszív értéke megnövekszik, de lehet, hogy meghökkenést vagy megbotránkozást vált ki. Ez az eljárás természetesen a szépirodalmi vagy a reklámszövegek esetében képzelhető el, melyeket Koller (1979, 1997) annak idején „normasértő szövegek”-nek nevezett.

Göpferich (1998) ugyanezt a jelenséget másik oldalról világítja meg. Szerinte is három lehetősége van a fordítónak:

(1) **betartja a konvenciókat**, melyek ebben az esetben **illokúciós indikátorként** szerepelnek, és a szövegértést szilárd mederbe terelik. Az olvasó önkéntelenül érzékeli ezeket, és figyelme a tartalomra irányul.

(2) a fordító **tudatosan vét egyes konvenciók ellen, míg másokat betart**: ilyenkor az olvasó csalódik, mivel nem önkéntelenül érzékeli a konvenciókat, ezáltal azok a tudat előterébe kerülnek, és elterelik figyelmét a tartalmi síkról. Ez gyakran fordul elő operatív vagy expresszív szövegeknél.

(3) a fordító **visszaél a konvenciókkal**, pl. egyszerű megállapításokat a tudományos stílusra jellemző modorban ad elő, stb. Pörksen ezeket az eseteket nevezi „nyelvi szemfényvesztés”-nek (Sprachattrappen).

Göpferich természettudományos és technikai szövegekkel foglalkozott, s a párhuzamos szövegek összehasonlító elemzésén keresztül mutatta be azt a módszert, amely elvezet az interlingvális, illetve az interkulturális különbségek felismeréséhez az egyes szövegfajtákon belül. Eredményei a fordítástudomány szempontjából is fontosak, hiszen létrehozott egy olyan angol–német szövegtudományi korpuszt, amihez a fordítók visszanyúlhatnak. Hangsúlyozza annak fontosságát, hogy a párhuzamos szövegek ne csak ugyanahhoz a szövegfajtaéhoz tartozzanak, hanem témájukban is megegyezzenek, vagy legalább hasonlítsanak, mert a **szövegkonvenciók részterületeken belül is variálódhatnak**. Így pl. egy német szakfolyóirat absztraktját egy angol (vagy bármilyen nyelvű) hasonló absztrakttal kell összehasonlítani. Ezenkívül meg kell győződni arról, hogy az esetleges különbségek valóban a szövegfajták eltérő konvencióiból származnak-e, vagy csak a mindenkor szerzők idiolektusának megnyilvánulásai. Ehhez az szükséges, hogy nyelvpáronként több szerzőtől minél több szöveget vizsgáljunk meg, és csak ezután vonjunk le általános következtetéseket. Célszerű, mondja Göpferich, ha minden fordító összeállít saját maga számára egy korpuszt, amely az általa fordított szövegfajtákból, az általa használt nyelveken írt szövegeket tartalmazza, s ezt a korpuszt állandóan bővíti.

Göpferich szerint az interlingvális, ill. interkulturális különbségek felfedezésére két lehetőség van: az egyik a **fordításösszevetés** (Übersetzungsvergleich), azaz:

a fordítás összevetése az eredeti szöveggel, a másik a **párhuzamos szövegek összevetése** (Paralleltextvergleich). Utóbbi azért lehet hasznosabb, mert a fordítások már többé-kevésbé tartalmazzák a fordító harmonizáló törekvéseit a mindenkori célnyelvi szövegalkotási konvenciókkal kapcsolatban, tehát nem mutatják objektíven a különbségeket, míg a párhuzamos szövegeknél ez a veszély nem áll fenn. A párhuzamos szövegek összehasonlítását Göpferich szerint a következő séma alapján érdemes elvégezni:

1. lépés: meg kell állapítani, hogy az adott szövegfajta megfelelője létezik-e a célnyelvben. Ezzel kapcsolatban hivatkozik Reiss / Vermeer (1984) hármas felosztására: vannak **általános** (generell), azaz minden kultúrában meglévő (pl. levél, mese), **nyelvek fölötti** (übereinzelsprachlich), azaz nem minden kultúrában létező (pl. szonett, oratórium), és csak **egyes nyelvekre jellemző** (einzelsprachlich) szövegfajták, (pl. a japán No-színház, vagy a haiku-költészet).

2. lépés: szövegen kívüli (textextern) kritériumok alapján meg kell állapítani, hogy a két szöveg párhuzamos szövegnek tekinthető-e. (Ilyen kritériumok lehetnek pl. a feladó tudásszintje, a címzett ismertetőjegyei, a kommunikációs szituáció, stb.)

3. lépés: ha csak az egyes nyelvekre jellemző szövegfajta-jellegzetességeket kell megállapítani az elemzés során, akkor az interlingvális összevetést meg kell előznie egy intralingvális összehasonlításnak, melyben az adott nyelv különböző szövegfajtái vannak jelen hasonló tematikával. Így meg lehet állapítani, melyek az egyes szövegeken túlnyúló, általános szövegalkotási jellemzők, és melyek specifikusak egy bizonyos szövegfajta.

2.3. A párhuzamos szövegek és a fordításdidaktika

Ezt az összefüggést több német és magyar kutató vizsgálta (Thiel 1981, 1991, Hönig 1989, Vannerem és Snell-Hornby 1994, Holz-Mänttari 1984, 1994, Nord 1995, Wilss 1996, Kautz 2000, akik különböző modelleket állítottak fel annak ábrázolására, hogyan lehet közelebb férkőzni a szöveghez, hogy kell egy forrásnyelvi szöveget fordítási és egyéb szempontokból elemezni, megkönnyítendő a fordítók, illetve hallgatók számára a szövegértést, és az esetleges buktatók elkerülését. Ezeket a modelleket mutatja be Joó (2004), valamint Vincze 2004-es cikkében. Klaudy (2001, 2004) pedig az anyanyelv és a fordítástudomány kapcsolatáról, illetve az EU-szakszövegek fordításának oktatásáról szóló cikkeiben szól a párhuzamos szövegek fontosságáról és felhasználási lehetőségeiről. Jelen tanulmány keretei nem engedik meg, hogy mindegyik modellel részletesen foglalkozzam. Itt csak Wilss (1996) és Thiel (1981, 1991) felfogásának bemutatásával szeretném megvilágítani a párhuzamos szövegek alkalmazását a fordítói gyakorlat és a fordításoktatás területén.

Wilss egy egész fejezetet szán könyvében a párhuzamos szövegek elemzésének. A párhuzamos szövegek kutatástörténetét felvázolva rámutat arra, hogy ez a munka tulajdonképpen már a 20. század 50-es, 60-as éveiben elkezdődött, amikor a Stylistique comparée képviselői, Vinay/Darbelnet (1958) és Malblanc (1961) anélkül, hogy használták volna a „párhuzamos szöveg” kifejezést, két-nyelvű közlekedési táblákat hasonlítottak össze Kanadában. Felsorolásából ki-

derül, hogy sokkal többen foglalkoztak a párhuzamos szövegekkel, mint gondolnánk, még ha szórványosan is, vagy tudományos tevékenységük melléktermékeként.

Wilss tágabban értelmezi a párhuzamos szöveg fogalmát, ennek megfelelően **háromféle** módszert mutat be a szövegelemzés során: angol–német, illetve német–angol relációban hasonlít össze

- (a) különböző nyelvű, tematikailag, stilisztikailag és szituatív szempontból hasonló szövegeket (tehát szűkebben értelmezett párhuzamos szövegeket);
- (b) egy forrásnyelvi szöveget egy fordítással;
- (c) egy forrásnyelvi szöveget több fordítással.

A fordítások saját diákjaitól származnak. Az összevetés során először mikrokontextuális (lexikai, szintaktikai, frazeológiai), majd makrokontextuális szinten vizsgálja a szövegeket, ezután mondatról-mondatra összehasonlítja őket. A párhuzamos szövegösszevetést elsősorban a fordításoktatás szempontjából tartja fontosnak. Szerinte ez hasznos eszköz arra, hogy tudatosítsuk a hallgatókban a fordítási folyamatot szabályozó tényezőket, és hozzájárul egy átfogó fordításmetodológia kialakításához.

Thiel nagy szerepet szán a **fordításreleváns szövegelemzésnek** a fordításdidaktikában, s ezzel kapcsolatos nézeteit két cikkben foglalja össze (Thiel in Wilss 1981 és in Kapp 1991). A fordításreleváns szövegelemzés kapcsán tér ki a párhuzamos szövegek szerepére is. Szerinte ez a fajta szövegelemzés három szinten lehetséges:

(a) **intralingvális** (szövegen belüli) szinten: ennek célja az, hogy az azonos szövegfajtaéhoz tartozó szövegek magalkotásának szabályszerűségeit megállapítsuk, például a német törvények szövegeinek esetében.

(b) **interlingvális** (nyelvek közötti) szinten: ez a többnyelvű szövegösszevetés. Az előző szintre épül, és az a célja, hogy a nyelvi viselkedés normáit állapítsa meg az egyes nyelvközösségekben. Ezekből aztán le lehet vezetni a szöveg-ekvivalencia normáit.

(c) A **fordításdidaktika** szintje: a fordításszempontú szövegelemzés itt módszerként szerepel. Az első és második szint eredményei ide is beépülnek.

Modelljének leírásakor ő is nagy hangsúlyt helyez a szituációra és a szövegfajta szerepére. A szövegfajta-konvenciók, valamint a szituáció hangsúlyozása – amibe beletartozik a feladó intenciója is – azért fontos, mert a feladó intenciója határozza meg a szöveg funkcióját, amely kifejezésre jut a szöveg megalkotásában. A szövegalkotásnak három dimenziója van: a szemantikai (ez az elsődleges), a szintaktikai és a pragmatikai dimenziók.

A fordításreleváns szövegelemzés szempontjait Thiel a következőképpen határozza meg:

- (a) a tematikus részek sorrendje;
- (b) a szöveg szemantikai információi lexikai, szintagmatikus és szövegszinten;

Az első két pontban kell szerinte tisztázni a reáliákat is.

- (c) a szintaktikai megvalósítás ismérvei;

Ezen a szintagmák és mondatok felépítését, a fő- és mellékmondatok elhelyezkedését, a mondatok hosszúságát, szerkezeti bonyolultságát, a szóképzést érti, valamint ide tartoznak a stilisztikai-retorikai jegyek is.

(d) a szöveg pragmatikai információi;

Ezekben az információkban jut kifejezésre a szöveg címzettre való irányultsága. Különbséget kell tenni nyelvi és nem nyelvi információk között. Utóbbira példa a tagolás, bizonyos szavak, mondatok nyomdatechnikai kiemelése, képi ábrázolások, stb. Ezek mind segítik a befogadót a szöveg megértésében.

Thiel szerint nem feltétlenül szükséges ezt a négy szempontot ilyen sorrendben érvényesíteni az elemzés során, ezek nem hierarchiának, inkább spektrumnak tekinthetők. Az is előfordulhat, hogy egy és ugyanazon szövegelem mind a négy szempontot tekintve releváns.

Modelljét egy tojásfőző használati utasításának elemzésével mutatja be a gyakorlatban. Az **intralingvális szövegösszehasonlítás** keretében tízféle használati utasítást hasonlít össze (kávéfőző, teafőző, egyéb háztartási kisgépek), ebből közös vonásokat keres, s ennek nyomán állapítja meg, hogy milyen egy használati utasítás. Itt utal arra, hogy milyen fontos szerepe van az egynyelvű szövegalkotásban, de a fordításban is a szövegfajta-konvencióknak.

Az **interlingvális összehasonlítást** már nem végzi el, csak az elveit írja le a következőképpen:

- Az összehasonlításnak multilaterálisnak kell lennie, azaz nemcsak a nyelvi, hanem minden szempontból össze kell hasonlítani a szövegeket;
- A kontrasztív grammatika elveit kell alkalmazni, és meg kell keresni az egyező, illetve a különböző elemeket, valamint az eltérő konvenciókat.

Második cikkében (Thiel 1991) továbbfejleszti és általánosítja az előzőben foglaltakat. Új szempontok az előzőekhez képest:

(a) A **szövegfunkció meghatározását** nagyon fontosnak tartja – ez a momentum később másoknál szintén nagy hangsúlyt kap (Reiss/Vermeer 1991, Vermeer 1994, Hönig 1994). A szövegfunkció meghatározásában Bühler (1934, 1965) nyomán Reiss (1971) felosztásához nyúl vissza. Bühler organon-modelljének felhasználásával ugyanis Reiss háromféle szöveget különböztet meg: **tartalmat hangsúlyozó** (inhaltsbetont), **formát hangsúlyozó** (formbetont) és **felhívást hangsúlyozó** (appelbetont) szövegeket. Ezek a fordítónak is nagyon fontosak, hiszen a célnyelvi szövegnek ugyanazt a funkciót kell betöltenie, mint a forrásnyelvnek. (A fordítástudomány későbbi fejlődése során éppen itt jelentkezik a különbség: Hönig, Vermeer, Holz-Mänttári, Nord hangsúlyozzák a fordítói megbízást, amely lehet, hogy megváltoztatja a szöveg eredeti funkcióját.) Thiel szerint a kommunikációs funkciónak megfelelően kell megválasztani a fordítói eszközöket, amelyek lexikális vagy szintaktikai elemek lehetnek.

(b) A **szöveg tartalmi struktúrája** (tartalmi makrostruktúra)

Ez a szempont azt jelenti, hogy meg kell keresni a funkcionális szövegelemeket, de mindig a szöveg egészét kell szem előtt tartani. Ha nehezen érthető a szöveg, akkor először a rövid tartalmát kell összefoglalni (Inhaltsangabe). Itt kiderül, hogy a megértési nehézség nyelvi vagy tárgyi (szakmai) természetű-e. Ha nyelvi, akkor át kell fogalmazni a szöveget, azaz parafrázist kell készíteni. Ha szakmai

eredetű a probléma, akkor **szakkönyvekben, párhuzamos szakszövegekben** kell utánanézni. Csak ezután következhet a fordításszempontról szövegelemzés.

Thiel hangsúlyozza, hogy a szövegelemzésnek mindig kontrasztívna, azaz nyelvpárspecifikusnak kell lennie, tehát rögtön bele kell számítani a célnyelvi megformálást. Figyelmeztet arra, hogy a lexikai szempontokat nem szabad különválasztani a szintaktikaiaktól, sőt éppen a kettő összefonódását kell tudatosítani. A szemantikai információk mellett pedig meg kell ragadni a pragmatikaiakat is, mert ezeknek is át kell kerülniük a célnyelvi szövegbe. Ezzel összefügg az a fordítóval szembeni elvárás is, hogy az egyes nyelvekben, kultúrákban uralkodó normákat be kell tartani, s a párhuzamos szövegek erre is példát adhatnak. Thiel saját modelljének alkalmazási lehetőségeit a fordításoktatásban és a gyakorló fordítók munkájának segítségével látja.

Hönig, Nord, Holz-Mänttari és Kautz is hangsúlyozzák, hogy szövegelemző modelljeiket elsősorban a fordításoktatás számára alakították ki. Közös bennük az a vonás, hogy előbb a szövegről való gondolkodás, a szöveg alapos megértése következik, melybe beletartozik a feladó és a vevő tágra értelmezett szituációja is, és csak azután jön a tulajdonképpeni fordítás.

3. A burkolt fordítás mint a párhuzamos szövegek különös fajtája

Az utóbbi évtizedben egy újfajta szövegtípus jelent meg a nemzetközi kommunikációban, amely a párhuzamos szövegek egyik alfajának tekinthető: a **burkolt fordítás** (verdecktes Übersetzen). Az elnevezés a Hamburgi Egyetem kutatóitól származik (Juliane House, Claudia Böttger és Julia Probst).⁴ Ezeket a szövegeket egyidejűleg különböző kultúrközösségek címzettjeinek szánták, és nem hagyományos értelemben vett fordítások, hanem már rögtön több nyelven készülnek, és **párhuzamos szövegekként** funkcionálnak (pl. a nemzetközi cégek körlevelei), vagy egy nyelven (legtöbbször angolul) íródnak, ugyanakkor fordítandó szöveggként is szerkesztik őket. Az ilyen szövegeket azért nevezik burkolt fordításnak, mert a „kulturális filter” alkalmazásával (azaz különböző kultúrákra való adaptálással) azt a látszatot keltik, mintha fordítások lennének. Ezek a szövegek elvileg különböznek az eredeti szövegtől mind struktúrájukban, mind tartalmi súlypontozásban, mind pedig a címzett elvárás-horizontjának figyelembevételében, s ezt éppen a kulturális szűrő okozza.

A kutatók megfigyelése szerint azonban az angol-német, angol-francia, valamint az angol-spanyol fordításokban és párhuzamos szövegekben már nem működik ez a kulturális filter a tartalmi mondanivaló visszaadásakor, mivel az angol nyelv gazdasági és kulturális dominanciája következtében mintegy a „lingua franca” szerepét tölti be, s ezáltal „kulturálisan semleges”, vagy inkább nyugat-európai, észak-atlanti jellegű fordítások, ill. párhuzamos szövegek keletkeznek. Hasonló jelenségről számol be Ajtay-Horváth (2002), Klaudy (2001, 2004) és Révay (2000) a magyar szakirodalomban.

Mindez kijelöli a fordítástudomány új irányát, hiszen az így keletkezett hibridszövegeket, mint a nemzetközi nyelvi és kulturális érintkezés termékeit, fokozott érdeklődéssel kell vizsgálni a jövőben.

4. Összegzés

A párhuzamos szövegek gyűjtése, használata, elemzése véleményem szerint több haszonnal is jár:

- A forrásnyelvi szöveg fordításreleváns elemzése ráirányíthatja a figyelmet olyan részletekre, melyek hozzájárulnak az adott szöveg jobb **megértéséhez**.
- A fordítási órákon nagyon jól lehet elemeztetni a párhuzamos szövegeket a **szövegfajták konvencióinak megállapítása** céljából. Ez természetesen hozzájárul a célnyelvi szöveg jobb megformálásához is. (pl. meghívó, gyászjelentés, termékleírás, stb.)
- A fordításreleváns szövegelemzés segítségével nagyon sok fordítási hiba elkerülhető, de ez az elemzési forma alkalmazható a **hibaelemzésre** és a **fordításkritikára** is.
- A fordítónak rugalmasan kell közelítenie a szöveghez, és egy **másfajta nyelvi gondolkodást** kell megtanulnia, amely eltér a saját anyanyelvétől. Ezt a rugalmasabb nyelvi gondolkodást kell elsősorban megtanítani a hallgatónak a fordításoktatás során.
- A tágabb értelemben vett párhuzamos szövegek szerepet játszanak abban is, hogy a hallgatók **háttérismereteit, nyelvi** (sokszor anyanyelvi) **tudásszintjét** emeljük, és szintetizálőbb gondolkodásra készítsük őket. Nagyon sokszor tapasztaljuk a nyelvi, illetve fordítási órákon, hogy mechanikusan gondolkodnak, egyik tantárgyból tanult ismereteiket nem tudják felhasználni a másikban, azaz nem képesek a tantárgyi koncentrációra.
- A párhuzamos szövegek segítségével bővíthető a **terminológia**. Tudományos cikkek esetében pl. elengedhetetlen, hogy a fordító a legfrissebb célnyelvű szakirodalomból tájékozódjon, hiszen a tudományok állandóan fejlődnek, s az új kifejezések csak jóval később kerülnek be a szótárakba.

A párhuzamos szövegek elemzése, alkalmazása több külföldi egyetemen, fordítóképző intézetben (Bécs, Brüsszel) már évek óta része az oktatásnak, ezt ottani tanulmányútjaim során magam is tapasztaltam. Öröndetes, hogy Magyarországon is egyre jobban elterjed a fordítóképzésben, illetve a nyelvszakos hallgatók oktatásában.

Jegyzetek

¹ Ez a definíció egy nemzetközi konferencián hangzott el Haldenben, 1998. szeptember 9. és 11-e között. A konferenciáról szóló beszámoló megtalálható a következő Internet-címen: *www.daf.uni-muenchen.de*

² „Paralleltexthe sind verschiedensprachige Texte, die originär in ihrer jeweiligen Sprache (am besten von kompetenten Muttersprachlern) erstellt werden, die also keine Übersetzungen voneinander sind, aber ein möglichst ähnliches Thema behandeln und sich in ihrer kommunikativen Funktion entsprechen, das heisst derselben Textsorte angehören.”

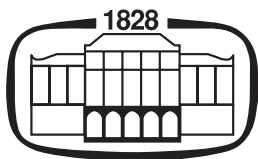
³ „Ez az egyik legjobb film, amelyet az utóbbi években Németországban forgattak.” (ford: Joó E.)

- ⁴ Covert translation – Verdecktes Übersetzen. Projektleitung: Juliane House, Zentrales Fremdspracheninstitut, Sprachlehrforschung. Mitarbeit: Claudia Böttger, Julia Probst. www.google.de/Paralleltexte/A4

Irodalom

- Ajtay-Horváth, M. 2002. Az integráció nyelvi kihívásai. Az euroszövegek nyelvformáló szerepe. *Fordítástudomány* IV. évf. 2. szám, 5–13.
- Baumann, K. D., Kalverkämper, H. 1992. Kontrastive Fachsprachenforschung. Tübingen: Narr.
- Bühler, K. 1934, 1965. *Sprachtheorie. Die Darstellungsfunktion der Sprache*. Jena.
- Göpferich, S. 1995. *Textsorten in Naturwissenschaften und Technik*. Tübingen: Narr.
- Göpferich, S. 1998. Text, Textsorte, Texttyp. In: Snell-Hornby, M. et al. (Hrsg.) *Handbuch Translation*. Tübingen: Stauffenburg, 61–64.
- Holz-Mänttari, J. 1984. Translatorisches Handeln. Theorie und Methode. *Annales Academiae Scientiarum Fennicae B* 226. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia.
- Holz-Mänttari, J. 1994. Translatorisches Handeln. Theoretisch fundierte Berufsprofile. In: Snell-Hornby, M. (Hrsg.) *Übersetzungswissenschaft. Eine Neuorientierung*. 2. Aufl. Tübingen u. Basel: Francke
- Hönig, H. G. 1989. Die übersetzungsrelevante Textanalyse. In: Königs, F. G. (Hrsg.) *Übersetzungswissenschaft und Fremdsprachenunterricht*. München: Goethe Institut. 121–145.
- Hönig, H. G. 1994. Übersetzen zwischen Reflex und Reflexion – ein Modell der übersetzungsrelevanten Textanalyse. In: Snell-Hornby, M. (Hrsg.) 230–251.
- Joó E. 2003. Párhuzamos szövegek vizsgálata. In: *Diszciplínák találkozása*. Doktorandusz Füzetek 3. Nyíregyháza: Bessenyei Kiadó. 53–59.
- Joó E. 2004. Német és magyar parlamenti beszédek vizsgálata. In: *Magyar tudományosság – európai dimenziók*. Doktorandusz Füzetek 4. Nyíregyháza: Bessenyei Kiadó. 151–169.
- Joó E. 2005. Politikai nyelv és fordítás. Elhangzott a Magyar Tudomány Napja alkalmából rendezett konferencián a Nyíregyházi Főiskolán, 2004 novemberében. A cikk megjelenés alatt a konferencia-kötetben.
- Kautz, U. 2000. *Didaktik des Übersetzens und Dolmetschens*. München: Iudicium Verlag, Goethe Institut.
- Klaudy K. 2001a. Mit tehet a fordítástudomány a magyar nyelv korszerűsítéséért? *Magyar Nyelvőr* 125. évf. 2.szám 145–154.
- Klaudy K. 2002. Opponensi vélemény Pápai Vilma doktori disszertációjáról. *Fordítástudomány* IV. évf. 1. szám, 107–112.
- Klaudy K. 2004. Az EU-szakszövegek fordításának oktatása. In: *Miskolci Nyelvi Mozaik*. Budapest: Eötvös József Könyvkiadó, 11–23.
- Kohn J. 1999. Párhuzamos szövegek számítógéppel segített elemzése a fordítás oktatásában. I. rész. *Fordítástudomány* 1. évf. 1. szám, 67–78.
- Koller, W. 1997. *Einführung in die Übersetzungswissenschaft*. 5. Aufl. Wiesbaden: Quelle u. Meyer.
- Malblanc, 1961. *Stylistique comparée du français et de l'allemand. Essai de représentation linguistique comparée et Essai de traduction*. Paris: Didier.
- Nord, Ch. 1995. *Textanalyse und Übersetzen*. Heidelberg: Julius Groos Verlag.
- Reiss, K. 1971. *Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik*. München: Hueber.

- Reiss, K. 1976. *Texttyp und Übersetzungsmethode. Der operative Text*. Monographien 11. Kronberg /Ts.
- Reiss, K., Vermeer, H. J. 1994. *Grundlegung zu einer allgemeinen Translationstheorie*. 2. Aufl. Tübingen: Niemeyer.
- Révay V. 2000. A kialakuló magyar eurónyelv. In: Mihalovics, Á., Révay, V. (szerk.) *Tanulmányok a politikai szaknyelvről*. Nyíregyháza: Bessenyei Kiadó, 73–93.
- Snell-Hornby, M. (Hrsg.) 1994. *Übersetzungswissenschaft. Eine Neuorientierung*. 2. Aufl., Tübingen und Basel: Francke.
- Snell-Hornby, M., Hönig, H. G., Kussmaul, P., Schmitt, P. A. (Hrsg.) 1998. *Handbuch Translation*. Tübingen: Stauffenburg.
- Soellner, R. 1980. Form und Inhalt. Betrachtungen zur literarischen und technischen Übersetzung. In: Wilss, W., Poulsen, S. O. (Hrsg.) 165–179.
- Spillner, B. 1981. Textsorten im Sprachvergleich: Ansätze zu einer kontrastiven Textologie. In: Kühlwein et al. (Hrsg.) *Kontrastive Linguistik und Übersetzungswissenschaft*. München: Fink. 239–250.
- Thiel, G. 1981. Überlegungen zur übersetzungsrelevanten Textanalyse. In: Wilss, W. (Hrsg.): *Übersetzungswissenschaft*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft. 367–383.
- Thiel, G. 1991. Ansätze zu einer Methodologie der übersetzungsrelevanten Textanalyse. In: Kapp, V. (Hrsg.): *Übersetzer und Dolmetscher*. Tübingen: Francke. 174–185.
- Vannerem, M., Snell-Hornby, M. 1994. Die Szene hinter dem Text: „scenes-and-frames semantics“ in der Übersetzung. In: Snell-Hornby, M. (Hrsg.) 184–205.
- Vermeer, H. J. 1994. Übersetzen als kultureller Transfer. In: Snell-Hornby, M. (Hrsg.) 30–53.
- Vinay, J. P., Darbelnet, J. 1958. *Stylistique comparee du francais et de l'anglais. Methode de traduction*. Paris.
- Vincze K. 2004. Fordítás és szövegelemzés – rövid áttekintés a fordításszempon-tú szövegelemzéssel kapcsolatos legfontosabb kérdésekről. In: *Magyar tudományosság, európai dimenziók*. Doktorandusz Füzetek 4. Nyíregyháza: Bessenyei Könyvkiadó. 139–150.
- Wilss, W. 1996. *Übersetzungswissenschaft. Eine Einführung*. Tübingen: Narr.
- Wilss, W., Poulsen, S. O. (Hrsg.) 1980. *Angewandte Übersetzungswissenschaft*. Aarhus: Handelshochschule.

A C R O S S

LANGUAGES AND CULTURES

A Multidisciplinary Journal for Translation and Interpreting Studies

---

Editor-in-Chief : *Klaudy Kinga*

Consulting Editor: *Heltai Pál*

Managing Editor: *Károly Krisztina*

Across languages and cultures publishes original articles and reviews on all subdisciplines of Translation and Interpreting Studies: general T/I theory, descriptive T/I studies (questions of literary translation, technical, legal, etc. translation, media-translation including questions of dubbing and subtitling, consecutive and simultaneous interpreting, community interpreting, court interpreting etc.), and applied T/I studies (T/I training, translation criticism, computer assisted translation, using corpora in translation etc.). Special emphasis is put on questions of multilingualism, language policy and translation policy. Publications on new research methods and models are especially encouraged. In addition to original research and reviews, the journal publishes interviews with outstanding researchers and professionals in the field, book reviews, news, announcements and advertisements. The papers can equally command the interest of professionals working in translation and interpreting studies, linguists and literary scholars, practising translators, interpreters, editors, publishers, T/I trainees and trainers, language consultants, language policy makers in the international organisations, especially in the European Union. All submissions are reviewed and their acceptance for publication is decided by the editorial board.

AKADÉMIAI KIADÓ

P.O.Box 245, H-1519 Budapest, Hungary, Fax: 36 1 464 8221

<http://www.akkrt.hu> E-mail: kiss.s@akkrt.hu